

TOPIC

LO 9/'07

ASPECTEN VAN DE KWALITEIT VAN LICHAAMELIJKE OPVOEDING

Het is mooi om idealen na te streven en telkens opnieuw kritisch te blijven op het eigen functioneren. In dit geval op het functioneren als beroepsbeoefenaar op het terrein van het bewegingsonderwijs. Voor het eerst in de Nederlandse geschiedenis zijn in één onderzoek zowel leerlingen als leraren en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties bevraagd op hun opinie over het bewegingsonderwijs op school. Een beknopt verslag van een deelonderzoek in het kader van het project 'Kwaliteit van lichamelijke opvoeding'¹.

Door: Hilde Bax, Harry Stegeman, Remco Hoekman en Marijke Slotboom

Kwaliteit is een 'hoera-begrip', een verzamelnaam voor alles wat nastrevenswaardig is. Iedereen is er voor. Maar als moet worden aangegeven *wat* precies nastrevenswaardig is, blijken de opvattingen dikwijls behoorlijk uiteen te lopen.

Kwaliteit is een multidimensioneel begrip. Volgens Van Bottenburg, Van 't Hof en Oldeboom (1997), 'berust een kwaliteitsoordeel altijd op een oordeel over een deelverzameling die gekozen is uit alle denkbare eigenschappen; kwaliteit is dus geen inherente eigenschap van het totaal, maar de optelsom van geprioriteerde kwaliteitsaspecten'. Voor het onderzoek naar de kwaliteit van de lichamelijke opvoeding hebben we in navolging van Van Bottenburg c.s. gekozen voor vier aspecten van kwaliteit. De lichamelijke opvoeding is van goede kwaliteit als het beantwoordt aan de wensen en verwachtingen van de leerlingen (gebruikerskwaliteit) en aan de verwachtingen van de maatschappij (maatschappelijke kwaliteit) en als het op een efficiënte en effectieve wijze (proceskwaliteit) voldoet aan de door experts neergelegde criteria, in dit geval de geldende kerndoelen en eindtermen (productkwaliteit).

DIMENSIES VAN KWALITEIT

In het kader van dit onderzoek hebben wij

de vier dimensies van kwaliteit als volgt nader uitgewerkt.

Gebruikerskwaliteit

De kwaliteit van een product is hoger naarmate het meer aansluit bij de wensen en verwachtingen van de gebruiker. Vertaald naar het schoolvak lichamelijke opvoeding betekent dit dat de kwaliteit van de lichamelijke opvoeding hoger is naarmate deze meer aansluit bij de wensen en verwachtingen van de leerlingen. Wij interpreteren dat in het kader van dit onderzoek als: naarmate de geldende kerndoelen en eindtermen en het daarvan afgeleide onderwijsaanbod door de leerlingen in hogere mate als belangrijk worden beoordeeld.

Maatschappelijke kwaliteit

Een belangrijke stap bij de bepaling van de kwaliteit van de lichamelijke opvoeding betreft (a) de vaststelling of 'de samenleving' het eens is met de geldende kerndoelen en eindtermen van de lichamelijke opvoeding en (b) haar oordeel over de opbrengst van de lichamelijke opvoeding. De maatschappelijke kwaliteit is hoger naarmate het antwoord op beide vragen positiever is.

Proceskwaliteit

De kwaliteit van het onderwijs is hoger naarmate het effectiever en efficiënter verloopt, dat wil zeggen naarmate de proceskwaliteit beter is. Het begrip proceskwaliteit wordt hier breed geïnterpreteerd: het gaat behalve om de schoolorganisatie en de vormgeving van het onderwijsleerproces ook om 'inputkwaliteit', de accommodatie, de materiële voorzieningen, de deskundigheid van de leraar, en dergelijke.

Productkwaliteit

Maatgevend voor de kwaliteit van het onderwijs is uiteindelijk de opbrengst: wat nemen de leerlingen er van mee, ook op de langere termijn? Meer in het bijzonder: in hoeverre worden de kerndoelen en eindtermen van de lichamelijke opvoeding en het daarop afgestemde onderwijsaanbod gerealiseerd en in hoeverre gaan de leerlingen door de lichamelijke opvoeding en het verdere aanbod van bewegen en sport op school ook buiten de school (meer) aan bewegen en sport doen?

DOELSTELLING, ONDERZOEKSMETHODE EN DOELGROEPEN

Centrale doelstelling van dit onderzoek is een beeld te krijgen van de verwachtingen, ervaringen en opvattingen van leerlingen, leraren en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties met betrekking tot een aantal kwaliteitsaspecten van het schoolvak lichamelijke opvoeding.

Om dit te achterhalen zijn onderzoeksvragen opgesteld voor de verschillende dimensies van kwaliteit.

Voor de beantwoording van deze onderzoeksvragen is gebruikgemaakt van schriftelijke enquêtes onder leerlingen in het primair en voortgezet onderwijs, leraren voortgezet onder-

wijs en vertegenwoordigers van het maatschappelijk organisaties.

De vragenlijsten zijn afgestemd op een Vlaams onderzoek naar kwaliteit van lichamelijke opvoeding en op de 'Richtlijn Sportdeelname Onderzoek' (RSO) (Van Bottenburg & Smit, 2000).

De basisscholenquête is afgenomen onder 1550 leerlingen van eerste klassen van het voortgezet onderwijs, meteen aan het begin van het schooljaar. Aan hen is gevraagd terug te kijken op de lichamelijke opvoeding in hun basisschoolperiode. De vragenlijst voortgezet onderwijs is door ruim 1500 leerlingen uit de hoogste klassen van vmbo, havo en vwo ingevuld. Voor de maatschappelijke kwaliteit zijn vertegenwoordigers van 188 organisaties uit elf maatschappelijke sectoren (het onderwijs, de sport, de gezondheidszorg e.a.) benaderd. Uiteindelijk zijn de gegevens van 79 organisaties verwerkt; dat betekent een respons van 42%. Door de schriftelijke enquête onder leraren in het voortgezet onderwijs is een globaal beeld verkregen van aspecten van de proceskwaliteit van het bewegingsonderwijs in het voortgezet onderwijs. De leraren is tevens gevraagd naar hun oordeel over de mate waarin de op de

Kwaliteit nastreven

FOTO: MICKY LUNGE

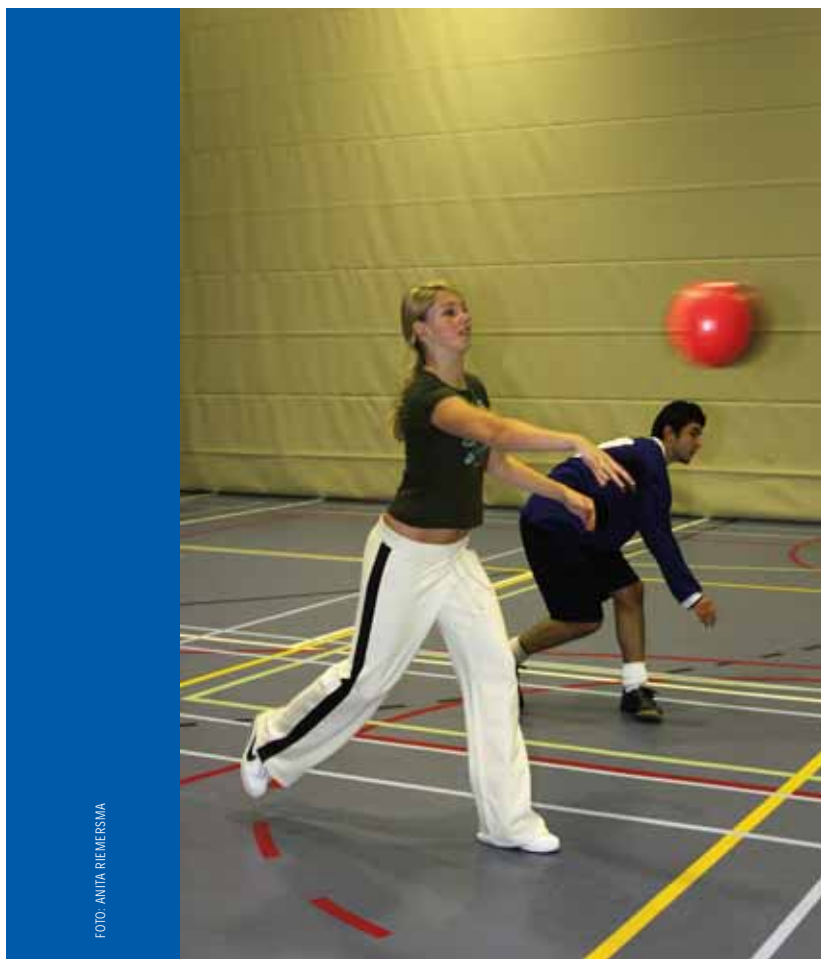
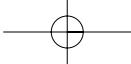

FOTO: ANITA RIEMERSMA

Afgooien

kerndoelen en eindtermen afgestemde doelen en activiteiten zijn gerealiseerd; daarmee kan tevens iets over de productkwaliteit van het bewegingsonderwijs worden gezegd. De vragenlijst is aan 3000 leraren lichamelijke opvoeding voorgelegd. Er was een respons van 1200, dat is ruim 40%.

ENKELE CONCLUSIES EN DILEMMA'S

We presenteren hieronder een paar conclusies uit het onderzoek en bieden aansluitend enkele dilemma's ter overweging.

Gebbruikerskwaliteit

De onderzoeksresultaten maken duidelijk dat de overgrote meerderheid van de leerlingen lichamelijke opvoeding een belangrijk vak vindt. Maar dat betekent niet dat ze de geldende kerndoelen en eindtermen en het op basis daarvan wenselijk geachte onderwijsaanbod onverdeeld als belangrijk waarderen.

Het lijkt erop dat de activiteiten die aansluiten bij wat de leerlingen meer als 'echte sport' zien, het meest van belang worden geacht. Opvallend is voorts, zowel bij basisschoolleerlingen als bij de leerlingen in het voortgezet onderwijs, de hoge score voor 'met anderen samenwerken' en voor doelstellingen en activiteiten die op veiligheid (b.v. hulpverleners, gevaarlijke situaties herkennen) en gezondheid/fitheid (b.v. inzicht in belang warming-up) zijn gericht. Het 'bewegen regelen' en het 'leren over bewegen' worden relatief minder belangrijk gevonden.

Wat betekent dit? Moeten we het programma voor LO aanpassen of vinden we dat de leerlingen van de basisschool en het voortgezet onderwijs nog onvoldoende in staat zijn om in te schatten wat goed voor hen is?

Maatschappelijke kwaliteit

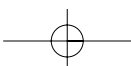
Vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties hebben in overgrote meerderheid positieve herinneringen aan de lichamelijke opvoeding: zij zeggen bijna zonder uitzondering het vak belangrijk tot zeer belangrijk te vinden. Maar als het gaat om het realiseren van door hen als belangrijk beoordeelde doelstellingen zoals bijvoorbeeld 'positief leren staan tegenover regelmatig bewegen', 'aanzetten tot (levenslang) sporten bewegen buiten school' en 'bevorderen van de algemene gezondheid', dan valt er naar hun oordeel nog wel wat winst te boeken. Ze zijn van mening dat die doelstellingen niet voldoende gerealiseerd worden. Volgens meer dan 60% komt dat omdat er te weinig lessen LO zijn, volgens 40% (ook) omdat de leraren er te weinig aandacht aan besteden. Meer dan tweederde van de ondervraagden is van oordeel dat de lichamelijke opvoeding de leerlingen niet stimuleert tot sport en bewegen buiten de school.

De opvatting van het maatschappelijk middenveld dat de doelstellingen van de lichamelijke opvoeding in onvoldoende mate worden gerealiseerd, zal zonder twijfel mede worden veroorzaakt door een gebrek aan bekendheid met het bewegingsonderwijs op dit moment. Vinden we 'de oplossing' in beter en meer bewegingsonderwijs of is werken aan de beeldvorming van ons vak effectiever om de maatschappelijke opinie positief te beïnvloeden?

Proceskwaliteit

We beperken ons hier tot één aspect van wat we tot de proceskwaliteit rekenen: de kwaliteit van de onderwijsgevende. De uitgangspunt is dat leraren kwalitatief goed werken als zij (1) voldoening hebben van hun werk, (2) zich kunnen vinden in de geldende kerndoelen en eindtermen, (3) er in hun onderwijs bij aansluiten en (4) en ervoor zorgen dat hun eigen deskundigheid op peil is en blijft. (Let wel, het gaat hier om enkele kenmerken en uitdrukkelijk niet om een definitie of alomvattende omschrijving van de kwalitatief goede leraar.) Bijna alle leraren lichamelijke opvoeding in het voortgezet onderwijs zeggen hun werk in de regel met voldoening te doen. Wordt er met wat minder plezier gewerkt, dan zijn het gedrag en de motivatie van de leerlingen daar debet aan. Ook vermoeidheid wordt vaak als oorzaak genoemd.

Van de veertien algemene doelstellingen die aan de leraren lichamelijke opvoeding in het voortgezet onderwijs ter beoordeling zijn voorgelegd, passen 'kennismaken met een grote verscheidenheid aan sporten', 'bewegingsvaardigheden leren voor deelname aan bewegingssituaties', 'positief leren staan tegenover regelmatig bewegen', 'met andere leerlingen leren samenwerken', 'ervaren dat bewegen, spelen en sporten plezierig is' en 'eigen mogelijkheden en beperkingen leren kennen en aanvaarden' het best bij de strekking van de kerndoe-

len en eindtermen van de lichamelijke opvoeding in het voortgezet onderwijs. Het blijkt dat zo goed als alle leraren (de percentages variëren van 95 tot 99%) deze doelstellingen als (zeer) belangrijk beoordelen. 'De algemene gezondheid bevorderen' en 'de fysieke conditie ontwikkelen' scoren het laagst. We hebben de leraren veertien bewegingsactiviteiten en vijftien 'andere' activiteiten, alle afgeleid van de (oude) kerndoelen en eindtermen, ter beoordeling voorgelegd. De meeste bewegingsactiviteiten worden door minimaal 90% van de leraren (zeer) belangrijk gevonden.

Het zijn met name activiteiten in de sfeer van 'bewegen regelen' en 'leren over bewegen' die door betrekkelijk veel leraren als wat minder van belang worden geacht. Minder dan driekwart vindt 'bewegingssituaties inrichten, op gang brengen en op gang houden', 'minimaal twee van de volgende rollen uitvoeren: instructeur, coach/begeleider, scheidsrechter/jurylid, organisator', 'een eenvoudige danscombinatie ontwerpen', 'een mening vormen over actuele thema's in de sport' en 'een trainingsprogramma maken dat past bij de eigen mogelijkheden' belangrijk. De drie laatstgenoemde activiteiten wordt zelfs door minder dan de helft als (zeer) belangrijk beoordeeld.

Wat vinden we van deze uitkomst? Is het een goede zaak dat de kerndoelen en eindtermen zijn 'geglobaliseerd' waardoor leraren LO meer ruimte en vrijheid krijgen om zelf te bepalen wat zij belangrijk vinden? Of vinden we het voor de kwaliteit van het vak beter collega's te verplichten vanuit leerlijnen en ontwikkellijnen te werken, zoals die in de basisdocumenten voor basisonderwijs en voortgezet onderwijs worden uitgewerkt?

Productkwaliteit

Er is, in het basisonderwijs zowel als in het voortgezet onderwijs, geen sprake van een volledige dekking van de kerndoelen en eindtermen en het daarop afgestemde activiteitenaanbod. De leerlingen zijn hierover negatiever dan de leraren. Er lijken zich vooral manco's voor te doen op het punt van de (relatief nieuwe) domeinen 'bewegen regelen' en 'leren over bewegen'. Wat vinden we hiervan? Is het goed om relatief weinig aandacht te besteden aan de domeinen 'bewegen regelen' en 'leren over bewegen'? Of is dat geen goede zaak en is deskundigheidsbevordering van onze collega's op dit punt noodzakelijk?

Bijna 40% van de basisschoolleerlingen zegt dat zij door de lessen bewegingsonderwijs (nog meer) zijn gaan sporten. Volgens iets meer dan de helft komt dat door 'de dingen (leuke sporten)' die ze in de gymlessen deden, volgens iets minder dan de helft (ook) doordat ze hebben gemerkt dat het plezierig is om te bewegen en te sporten. Eenderde noemt: ik heb gemerkt dat ik goed ben in bepaalde sporten. Voor één op de vijf was de gymleraar en/of waren de schoolsportactiviteiten de reden om meer te gaan sporten.

Een kwart van de leerlingen in het voortgezet onderwijs zegt door de lessen LO te zijn gestimuleerd om (meer) aan sport en bewegen te doen. Een op de vijf is daartoe gestimuleerd door

de andere sportactiviteiten op school. Volgens een kwart van de leerlingen heeft daaraan bijgedragen dat ze hebben ervaren dat het plezierig is om te bewegen en te sporten. Eén op de vijf zegt dat het komt door de nieuwe sportactiviteiten die ze in de lessen hebben leren kennen. De (vrijwillige) school-sportactiviteiten worden door slechts 7% genoemd. De indruk bestaat dat daaraan in hoofdzaak wordt deelgenomen door leerlingen die buiten school om toch al aan sport doen.

Een kwart (VO) tot 40% (PO) zegt door de gymlessen (meer) te zijn gaan sporten. Is dat een tegenvaller? Of een opsteker, getiteld op het gegeven dat kinderen en jongeren buiten de school om al betrekkelijk veel aan sport doen? De percentages geven voldoende stof tot nadenken.

Reacties op dit artikel zijn welkom.

Noot

1. Het volledige verslag van het onderzoek 'Aspecten van de kwaliteit van de lichamelijke opvoeding' is onderdeel van de publicatie Stegeman, H. (red.) (2007) *Naar beter bewegingsonderwijs. Over de kwaliteit van sport en bewegen op school*. 's-Hertogenbosch/ Nieuwegein: WJH Mulier Instituut/Arko Sports Media.

In LO 9 (topic 'Kwaliteit van LO') is kort verslag gedaan van de vier andere deelonderzoeken die in het kader van dit project zijn uitgevoerd.

Literatuur

Bottenburg, M. van, Hof, Chr. van 't & Oldenboom, E. (1997).

Goed, beter, best. Naar een kwaliteitsbeleid in een pluriforme sportsector. Amsterdam: Diöpter.

Bottenburg, M. van & Smit, S. (2000). *Richtlijn Sportdeelname-Onderzoek (RSO)*. 's-Hertogenbosch: Diöpter - Janssens & Van Bottenburg.

De Knop, P., Theeboom, M., Huts, K., Van Hoecke, J. & De Martelaer, K. (2004). The quality of school physical education in Flemish secondary schools. *European Physical Education Review*, 10, 1, 19-38.

Over de auteurs

Hilde Bax is lid van de kenniskring van het lectoraat Bewegingswetenschappen van de Hogeschool van Amsterdam (o.l.v. Huub Toussaint) en beleidsmedewerker bij de KVLO.

Harry Stegeman is programmacoördinator 'Sport en bewegen in het onderwijs' van het W.J.H. Mulier Instituut te 's-Hertogenbosch.

Remco Hoekman is onderzoeker bij het W.J.H. Mulier Instituut te 's-Hertogenbosch.

Marijke Slotboom is opleidingsdocent aan de Fontys Sporthogeschool in Tilburg.

Correspondentie: hilde.bax@kvlo.nl